

FASÎH'İN RÛZ U ŞEB MÜNÂZARASI

Ahmet İÇLİ^(*)

Öz

Varlığı anlama ve adlandırma çabasında olan insan, çeşitli anlatım formlarından faydalanır. Münâzaralar, insanoğlunun yaşam hakkındaki düşüncelerini barındıran önemli anlatım formlarıdır. Münâzaralarda varlıklar konuşturulup tartışılır. Söz konusu varlıklar, insan olabildiği gibi, insan dışı tüm unsurlar; müstakil varlıkların yanında tabiatın işleyişinde meydana gelen oluşumlar da olabilir. Münâzaralarda adı geçen varlık formlarının konuşturulması ile onlar hakkında geniş bilgi edinme imkânı verilir. Bazı durumlarda birbirine tezatmış gibi görünen varlıkların tartıştırılması ile söz konusu varlıkların bütünlükleri işlenmeye çalışılır.

17. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden olan Fasîh Ahmed Dede'nin Münâzara-i Rûz u Şeb isimli bir münâzarası bulunmaktadır. Münâzarada; dünya yaşamındaki gece ve gündüz unsurlarının daha iyi tanınması, birbirleriyle olan ilişkilerinin bilinmesi, algılardaki zıtlıkları ve hakikatteki birliklerinin anlaşılması işlenir.

Bu çalışmada adı geçen eser kısaca tanıtılıp eserin Latin harflerine aktarılmış okuması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rûz u Şeb, Münâzara, Rûz (Gündüz), Şeb(Gece), Fasîh

Rûz u Şeb Moot By Fasîh

Abstract

In the search of understanding and naming the existence, humanity benefits from various narrative forms. Moots are important narrative forms that include humanity's thoughts about the life. In the moots, living creatures are spoken and discussed. These creatures may be human, nonhuman or organisms that occur besides substantive creatures in the nature process. In the moots, it is possible to get a wide range of information about the mentioned creatures by making them to talk. However they may contrast to each other, it is aimed to handle the integrity of mentioned creatures by debating.

Fasîh Ahmed Dede, who is an important figure of 17th century, wrote a moot called Münâzara-i Rûz u Şeb. The theme of this moot is night and day phenomenons, their relations to each other, their contrast in perception and their integrity in truth.

In this paper, the mentioned work will be introduced and analyzed in the Latin letters of the work.

Keywords: Rûz u Şeb, Moot, Şeb (Night), Rûz (Day), Fasîh

^(*) Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı (aicli@hotmail.com.tr).

Giriş

Varlık âleminde tüm varlığın tanınması ve bilinmesi varlıkların karşılaştırılmaları ile mümkündür. İnsanoğlu, varlığı anlamlandırırken kendi algısına göre değerlendirmelerde bulunur. Varlığı yokluk; yokluğu varlık ile açıklayan bu algı, bir yönüyle varlığın karşılaştırılabilir özelliğidir. Bir başka deyişle; birbirini tamamlayan unsurların, tamamlamadaki eşdeğerlikleri/farklılıkları karşıtlıklarla açıklanır. Gecenin bilinmesi için gündüzün varlığı, ilk algı ile bir zıtlık gibi görünse bile tam algı ile bakıldığında varlığı anlama ve anlamlandırmanın farklı görüntüsüdür. Tüm varlığın tanınması için, onun var olan diğer unsurlarla ilişkisi göz önüne alınır.

Sözlükte kelime olarak “kaideye uygun olarak karşılıklı konuşma, ilmî münakaşa, ilmî tartışma” (Develioğlu, s. 849) olarak geçen münâzara, edebiyat terimi olarak da “Divan edebiyatında zıt varlıklar ve kavramlar arasındaki karşıtlığı anlatan yazı türü” (TDK, s. 1728) şeklinde tanımlanmaktadır.

Münâzara kelimesi, köken olarak Arapçadır. Tüm dillerde olduğu gibi Arapçada da kelime türlerinin çeşitli yapılaş şekilleri vardır. Bilindiği gibi türetilen yeni kelimeler köklerinden anlam olarak ilişkilerini hiçbir zaman koparmazlar. Terim olarak bile olsa her kelime en az bir yönüyle aslı ile mana birliğini korur. Münâzara, Arapça “nazar” kelimesinden türetilmiştir. “Nazar”, sözlükte; bakma, göz atma, düşünme ve göz değme şeklinde tanımlanır (Develioğlu, s. 950). “Nazar” kelimesi Klâsik Türk şiirinde çeşitli tamlamalarda kullanılmaktadır. Bu kullanımların hepsi “anlamak ve bilmek için bakış” şeklindedir. Nazar, hem görme hem de bakmayı barındırır. Ayrıca şiirimizde her yönüyle bireyin olgunlaşmasının yansıması olan “sevgili” tanımlamalarında sevgilinin gözü, nazarı, bakışı, gamzesi önemli bir yekûn tutar. Tasavvuf felsefesinde “nazar”, Tanrısallık arz eden önemli bir kullanımdır. Nazar, kelime olarak “düşünme” şeklinde değerlendirildiğinde münâzara ile daha yakından ilişkilendirilebilir. Fakat “bakma”; tanıma, bilme, anlama ile daha yakından ilişkili olarak ayrıca kayda değerdir.

Yukarıda nazar-münâzara kelimelerinin verilen anlamlarından hareketle münâzara için şöyle bir tanımlama yapılabilir: Anlamak, kavramak, bilmek, tanımak, düşünmek için karşılıklı olarak bakışmak, yani anlaşılmak, bilmek, tanımak en derin manada ise kendi birtelliğini kavramak için yapılan bakış/konuşmalardır.

Gerçeğin bilinmesine yönelik tartışmaların yöntem ve kurallarını araştırıp belirleyen ilmî disiplin (Yavuz, 2006 s. 576) olan münâzara, edebî form veya tarz olarak da görülebilir. Bu açıdan bakıldığında edebî münâzara; yapılan, yapılabilecek veya itibari

olarak yapılmış, yazılı bir metin olarak sunulmuş bir düşünme, fikir ve tartışma yazısı olarak değerlendirilebilir.

Karşılıklı konuşma/münâzara şiirde (kaside, gazel, mesnevi) görülebildiği gibi, müstakil eser olarak da karşımıza çıkmaktadır. Münâzaralar; kahramanlarının kimlikleri, konu, biçim ve üslupları bakımından tasnife tabii tutulurlar¹. Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında münâzara tarzında yazılmış eserler mevcuttur.² Klâsik Türk Edebiyatında münâzara bağlamında değerlendirilebilecek çeşitli manzum veya mensur temsili eserler de bulunmaktadır. Bunlardan; Fuzûlî'nin 'Beng ü Bâde'si, Emîrî'nin 'Beng ü Çağır'ı, Nevî'nin 'Münâzara-i Tuti bâ-Zâğ'ı, Yakînî'nin 'Ok ve Yay Münâzara'sı, Bitlisî'nin 'Münâzara-i Savm u İd'i manzum eserlerdendir. Mensur münâzaralara da Şabanzâde'nin 'Münâzara-i Tîğ u Kalem'i, Lâmî'nin 'Münâzara-i Nefs ü Rûh'u, Fûrûğî'nin 'Münâzara-i Ganî vü Fakîr'i örneklik teşkil eden eserlerdendir.³

Rûz u Şeb, 17. yüzyılda yaşamış Ahmed Fasîh'in bir münâzarasıdır. Dünyanın kendi etrafında dönmesi ile meydana gelen önemli terimlerden "Rûz/Gündüz" ve "Şeb/Gece"nin münâzaraya kahraman olduğu görülür. Rûz u Şeb, mensur bir eser olup, Levend'in tasnifine göre "sanatkârane bir üsluba zemin olan mevzuları havi bir münâzaradır" (1984, s. 636). Münâzara formunun önemli örneklerinden biri olan Rûz u Şeb'in tanıtılması, içeriğinin bilinmesi ve Arap harflerinden Latin harflerine aktarımının yapılması çalışmamızın temelini teşkil etmektedir.

1. Ruzu Şeb'in Tanıtımı

1.1. Eserin Adı

Fasîh'in "elsine-i selâsede divânı ile Münâzara-i Gül ü Mül, Münâzara-i Şeb u Rûz, Hüsrev ü Şîrin, Mahmûd u Ayâz, Behîşt-âbâd ve Tenbâkû-nâme" isimli eserleri bulunmaktadır. (Mehmed Tahir, 1333/II, s.366). Mehmed Süreyya da (1311, s.21) 'Behîşt-âbâd' hariç aynı eserleri zikreder. Fasîh üzerinde kayda değer çalışması olan Çıpan (1991/2003) da bu eserleri tanıtmaktadır.

¹ Tasnifler için bkz. (Levend, 1984, s. 636); (Köksal, 580)

² Geniş bilgi için bkz. *DİA* "Münazara" maddesi s. 576-581

³ Türk Edebiyatında münazaralar hakkında akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar; kitap bölümü, tez, makale veya ansiklopedi maddesi olarak görülür Geniş bilgi için kaynakçada da verilen aşağıdaki referanslara bakılabilir. (Levend, 1998), (Tanyıldız 2005), (Köksal, s. 580), (Kadioğlu, 2011), (Erdoğan, 2009), (Diriöz, 1980), (Aksoy 1986), (Kızıltunç, 2005), (Özkan, 2007) vb.

Rûz u Şeb, kaynaklarda ‘Münâzara-i Şeb u Rûz’ olarak tanıtılır, fakat matbu nüshada eserin adı: ‘Münâzara-i Rûz u Şeb Li’l-Merhûm Fasîhü’l-Mevlevî’dir.

Bu eser; İranlı şair ve mutasavvıf, Abdullâh b. Muhammed el-Ensârî el-Herevî’nin (ö.481/1089) “Kenzü’s-Sâlikîn” eserindeki münazaralardan biri olan “Şeb u Rûz” ile içerik yönüyle benzerlik göstermektedir.⁴

Mensur bir eser olan Rûz u Şeb’de 7 adet Farsça manzum parça bulunmaktadır. Bunların kime ait olduklarına dair bilgi yoktur.⁵ Manzumelerin ikisi Rûz, diğer beşi ise Şeb ağzı ile verilmiştir.

Rûz u Şeb’in herhangi bir yazma nüshasına ulaşılammıştır. Eser, H. 1278/M. 1861 yılında basılmıştır. Eserin basımıyla ilgili kayıta, muharririnin İbrahim Nureddin, basımına vesile olan kişinin de Muhammed Lebîb olduğu bilgisi bulunur. Eserin sayfa sayısı 16 olup her sayfada 21 satır bulunmaktadır.

Çalışmamızda esas aldığımız matbu metin, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Nadir Eserler kütüphanesinde 0102280 demirbaş ve 9056-1/SÖ arşiv numarasıyla kayıtlı olan Rûz u Şeb’dir.

1.2. Eserin Muhtevası

Rûz u Şeb Münâzarası; olay örgüsü, şahıs kadrosu, yer, zaman, bakış açısı ve anlatıcı özelliklerini içerir. Roman teorisine göre değerlendirildiğinde eserin, çok önemli yapı taşları barındırdığı görülür.⁶ Buna göre; Rûz u Şeb münâzarası, Rûz ile

⁴ Abdullâh b. Muhammed el-Ensârî el-Herevî (396-481/1006-1088), Kenzus-Sâlikin, 18 Hk 487/7, Çankırı İl Halk Kütüphanesi, 80b-88b. İlk bakışta Fasîh’in eserinin tercüme özelliği taşıdığı görülür. Fakat arada ciddi farklılıklar söz konusudur. Her iki eser üzerinde tarafımızdan karşılaştırmalı bir çalışma yapılmaktadır.

⁵ Alıntı manzum parçalardan “Genc-i ezeli ki hest zîr-i leb-i to’st/Ve’z düzağ-ı hâk torâ naşîbî teb-i to’st//Şem’-i şeb-i kûr u ‘izzet-i rûz-ı nüşûr/Ey hâvâce eger to tâlîbî der-şeb-i to’st” Herevî’nin eserinde geçmektedir. (18Hk 487/7 vr. 87a-87b). Yine ““Ömrî be-ğam-ı dînî-i dūn mî-güzere/Her lahza zi-dide eşk-i hūn mî-güzere//Şeb hūfte vū rûz mest ü her şubḥ cūnūb/Evkât-ı ‘azîzeş ki çūn mî-güzere” dizeleri küçük farklılıklarla da olsa Herevî’nin eserinde geçmektedir. (18Hk 487/7 vr. 88a).

Bir beytin de Sa’dîye ait olduğu bilgisine ulaşıldı: “Şeref-i nefis be-cüdest kerâmet be-sücûd/Z’ân ki in her dü ne-dâred ‘ademeş beh zi-vücûd” dizesi Sa’dî divanından biraz farklılık göstermektedir: Külliyyat-ı Sa’dî, s.729; Ayrıca bkz. <http://ganjoor.net/saadi/mavaez/ghazal2/sh26/> 11.06.2014, 06.00.

⁶ Eserin Roman Teorisine göre geniş bir şekilde incelenmesi çalışmamızın hacmini artıracaktır. Böyle bir inceleme bu makalenin hedefleri dışındadır. Fakat tarafımızdan hem roman teorisi hem sembolik anlatım hem de arketipsel sembolizm analizlerinin yapıldığı ayrıca ayet ve hadis zeminin de incelendiği geniş bir çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma ile eserin muhtevası ve eserin kendisi verilmeye çalışıldı.

Şeb'in aralarında geçen olayların/konuşmaların müellif tarafından müşahit bakış açısı ve üçüncü kişi anlatımıyla sunulduğu edebî bir eserdir.

Eserin şahıs kadrosunda Rûz ve Şeb'in yanı sıra üçüncü kişi(ler) olarak Ârifân-ı Âgâh/Âşıkân-ı Billâh/Uşşâk-ı İlâhî bulunmaktadır. Üç farklı isimle anılan ve çokluk bildiren şahıs/lar Rûz ile Şeb'in arasını bulan aracı konumunda kişi(ler)dir. Eserin mekânı ve zamanı kozmiktir.

Rûz ile Şeb, farklı zamanlarda üçer defa karşılıklı konuşur. Bunların dışında “Âşıkân-ı İlâhî” olarak nitelenen üçüncü kişinin devreye girdiği görülür. Bu aşamadan sonra münâzara yerini bir anlamda muhâvereye bırakır. Yani tartışmadaki üstünlük kurma hedefi Âşıkân-ı İlâhî'nin olay örgüsüne dâhil olmasıyla olayın akışı eşdeğerlik ve adalet mecrasına yönelir. Böylece tartışma yerine, konuşarak anlaşma zeminine geçilir. Rûz ile Şeb de farklı zamanlarda iki defa onlara soru yöneltirler. Böylelikle Âşıkân-ı İlâhî de eserde üç defa söz hakkı almış olur. Eserin sonlarına doğru Şeb yeniden söz alır. Şeb, bu sözlerinde hem Rûz'u hem Âşıkân-ı İlâhî'yi hem de kendisini temsil etmektedir. Eserin sonunda hem Rûz hem de Şeb'in birbirini tanıdığı ve kendilerinin sembolik olarak temsil ettikleri olguları kavradığı görülür.

Münâzarada Rûz ve Şeb'in kendileri hakkındaki düşünceleri, üstünlükleri ve yetersizlikleri hakkındaki temsili konuşmalarını, getirdikleri delilleri, mazmun/imge ve sembollerini konuşma sıralarına göre belirtmek faydalı bir adım olacaktır.

Her iki unsurun konuşmalarında aynı sembol ve imge/mazmun bağlamında yeter(li/siz)likler de görülebilecektir. Yani her iki unsurun kendilerini savunurken kendilerinde olup öne çıkardıkları hususlar karşı unsur için tamamen önemsiz ve gereksiz bir husus arz edebilir. Örneğin gündüzün parlaklığı ve kırmızılığı Rûz için çok ayrıcalıklı ve önemli bir özellik iken Şeb'e göre bu durum olumsuzluklarla dolu bir sembol veya imge olabilmektedir.

Rûz kendini gündüz yapılan dünya işleri ile ön plana çıkarır. Buna göre imalat, yeme-içme, çalışma, ziraat işleri vb. kazanç işleri Rûz'da yapılır.

Şeb de gece vaktinin dinlenme, huzur zamanı ve namazın kılınma vakti olması ile kendini öne çıkarır.

Rûz konuşmasında kendisi ile Şeb'i karşılaştırır. Rûz'a göre; kendisi özgür, Şeb köle; Rûz aydınlık-parlaklık-kırmızılık; Şeb gece karanlık, siyahlık; Rûz hakiki mücevher, Şeb imitasyon; Rûz yöneten, Şeb yönetilen; Rûz kırmızı altın, Şeb siyah taş; Rûz yüksekten uçan kartal, Şeb karakarga'dır.

Bu karşılaştırmadan sonra **Rûz**, kendisinin hâkim olduğu zamanda yapılan ibadetlerden dolayı önceler. Buna göre farz namaz vakitlerinin çoğu, Cihat zamanı,

Cuma namazı, Oruç vakti, Kurban kesimi, Haccın yapılışı vb. ibadetler Rûz'da yapılır. Rûz, Şeb'de bu ibadetlerin olmayışından dolayı onu ayrıca küçük görür.

Şeb Rûz'un böbürlenmesini nefsi hastalık olan kibir ile tanımlar. Onun bu davranışlarının riya ile karışabileceği endişesi taşıdığını belirtir. Ayrıca gündüz yapılan ibadetlere gösteriş hastalığı bulaşabileceğini vurgular. Gösterişin/riyanın da şirke sonuçlanabileceğini belirtir. Ayrıca Şeb, Rûz'un büyüklenmesini ve ibadetlerin çoğunun kendisinde yapılmasını iki farklı "nazar" türü ile açıklar. Üç nazarı barındıran Rûz'un nefsi gurura ve gösterişçiliğe bulaştığını; gece ibadetleri ile beliren hakkın kula nazarı ve kulun hakka olan nazarlarının da kendisinde gerçekleştiğini belirtir. Buna göre Rûz'da yapılan ibadette nazar halktan kişiye, kişiden halka ve kişinin kendi nefsine doğrudur. Şeb'de yapılan ibadet, nazarın kuldan hakka ve haktan kula doğru olduğunu bundan dolayı da gündüzün geceye dönüştüğünü yani şirke bulaşma olmasın diye gündüzün yerini geceye bıraktığını savunur. Ayrıca İskender'in "âb-ı hayât"ı bulduğu yerde tamamen siyahlığın olması ile kendisi arasında bir bağ kurarak tüm tecrübelerini, kendisini yüceltici unsur olarak kullanır.

Rûz cevabında, aydınlığa, gündüze varmanın faydalarını uzun uzun açıklar. Kendini felaha/huzura çağırıcı, Şeb'den kurtarıcı, geceden/uykudan/ölümden/tembellikten arındırıcı unsur olarak öne çıkarır.

Şeb tartışmanın sonunda gündüzün, aydınlığın, beyazlığın ve kırmızılığın kendince kötü özelliklerini sıralar. Buna göre; Rûz'u kırmızı olmakla yüzüne boyalar sürmüş kadına, kırmızılıkları ile ünlü Ruslara, ateşe benzemekle cehennem ateşine, rüyada bile görüldüğünde hayra yorulmayan kırmızı elbiseye benzetir. Bununla birlikte kendisini siyah olmakla ön plana çıkarır. Buna göre; Şeb, gece olmakla bin aydan daha hayırlı Kadir gecesini, İsrâ ve Miraç'ı; kara olması ile Hacer-i Esved'i, siyahlığı ile kalemin mürekkebin ve sevgilinin güzellik unsurları olan kaşı, gözü, kirpiği, saç; ezanı güzel okuyan Kara Bilal-i Habeşi'yi ve Lokman Hekimi sembolik düzlemde kendisine eşdeğer sayar. Ayrıca gece çıkan yıldızlar ve gezegenlerin de kendisiyle görünür olduğunu, bunların tüm özelliklerini anlatarak belirtir. Bununla birlikte Rûz'un akıbetinin karanlık, kendisinin akıbetinin ise aydınlık olduğunu yine imgesel bir dille ifade eder.

Ârifân-ı İlâhî, kendi konuşmalarında; Rûz ile Şeb'in kendilerini öven ve karşıdakini de yeren tavırları dışında; çok önemli sembolik ve imgesel açıklamalarda bulunduklarını söyler. Rûz ve Şeb'in bu tavırlarının bencillikle sonuçlandığını ifade eder. Gerçekte ise her ikisinin de birbirine muhtaç olduklarını, biri olmadan diğerinin eksik kalacağını izah eder. Gece ile gündüzün kendi üstünlükleri için getirdikleri delillerin yanı sıra Ârifân-ı

İlâhî de ikisinin birbirlerini tamamlayıcılık unsurlarına ayet ve hadis destekli deliller getirir.

2. Çevriyazı Metnin Oluşturulması

Matbu nüshanın sayfa numaraları çevriyazıya aktarılan metinde de aynen uygulanmıştır. Her sayfanın numarası o sayfada başlayan ilk kelimenin önüne [] parantez içine yazılmıştır.

Metin üzerinde, bilinen matbu bir nüsha olduğu için (tek nüsha) herhangi bir karşılaştırma yapılmamıştır.

Basılı nüshada yazım ile ilgili bazı küçük hususiyetler söz konusudur. Özellikle “hı/h/ح” harfleri noktasız olarak “ha/h/ح” şeklinde yazılmıştır. Cümlelerin bağlamı ve kelimenin aslî durumu göz önüne alınarak okumalar aslî olması gereken harf ile yazılıp çevriyazıya aktarılmıştır.

Metin içinde geçen bazı ayetlerin yazımında baskıdan kaynaklı bazı kelime veya harf eksiklikleri söz konusudur. Bunların doğru yazımları Kuran-ı Kerim’e müracaat edilerek tarafımızdan yapılmıştır. Metinde geçen ayetler metin içinde { } parantez içine alınıp koyu yazılarak dipnotta Kuran-ı Kerim’deki sure ve ayet numaraları da belirtilmek suretiyle gösterilmiştir. Ayetler, Diyanet İşleri Başkanlığının hazırladığı Kuran-ı Kerim’in Türkçe Mealindeki gibi verilmiştir. Metin içindeki kullanım koyu olarak yazılmıştır.

Metinde geçen hadisler de metin içinde { } parantez içine alınıp koyu yazılarak dipnotta hadis kaynakları verilmek suretiyle belirtilmiştir.

Metinde Rûz ve Şeb’in söze başlamalarında paragraf kullanılmıştır. Konuşmaya başlanan yerde “iki nokta” konulup yeni bir paragraf atılmıştır. Konuşmanın bittiği yerde ise “nokta” işareti kullanılmıştır. Ayrıca metin içinde cümlelerin tamamlandığına kesin kanaat getirilen, Rûz’un veya Şeb’in nida ile karşısındakine hitap ettiği kısımlardan önce nokta konulmuş olup yeni kelimeye büyük harf ile başlanmıştır. Metin içinde “Rûz” ve “Şeb” her zaman büyük harf ile koyu olarak yazılmıştır. Ayrıca bu kelimelerin yanında sıfat olarak kullanılan kelimelerde de aynı işlem yapılmıştır.

Metinde geçen özel isimler ve ibareler için büyük harf kullanılmıştır.

Metinde noktalama işaretlerinin kullanımı; metnin anlaşılması için önemlilik arz etmektedir. Eski yazılı metinlerde müstensihlerin veya müelliflerin secilerde, anlamın tamamlandığı kelime gruplarından sonra ters virgöl veya buna benzer kullanımları mevcuttur. Bu açıdan değerlendirildiğinde sıralı cümle, bağımlı cümle ve seci tespiti yapılan yerlerde virgöl kullanılmıştır.

Metindeki manzum kısımlara geçilirken, manzum kısımlar yeni bir paragraf gibi algılanıp metin içine ortalı olarak yazılmıştır. Manzum kısımları bitiminde eğer cümle yeni bir konu etrafında ise paragraf ile giriş yapılmıştır.

Metinde geçen manzum kısımlar eğik/italik olarak yazılmıştır.⁷

3. Çevriyazı

MÜNÂZARA-İ RŪZ U ŞEB Lİ'L-MERḤŪM FAŞİḤŪ'L-MEVLEVİ

[2] Menḳŭldur ki bir zamānda, be-ṭarīku'l-müfāhare, **Şeb-i zālāma Rŭz-ı nŭr** irtisām itdi:

Ey Şeb āgāh ol ki ben ziyāret-i aḥbābum, 'imāret-i esbābum, taşarrufāt-ı zer ü sîmŭm, mu'āmelāt-ı sŭr u zeynŭm, nafaḳa-i zen ü ferzendŭm, şadme-i ḥîş-peyvendŭm, hengām-ı zirā'atŭm, pāzār-ı biḳā'atŭm. Nŭr-ı zātŭmdan zŭlmet dŭr olup esbāb cŭvānŭmdur, āfītāb-ı nān-pāre iḥsānŭmdur **{İnne fi-zālike le-āyātın li-ŭlī'l-elbāb}**⁸ genc-nāme-i in'āmŭmdur. *Naẓm*

Meṭ'ŭlŭ Mefā'ilŭn Fe'ŭlŭn

Bŭstān-ı letāfetem behārest

Z'ān nām-ı şerīf-i men nehārest

Nŭrem çŭ zevāl-geşt nārem

Rŭzem ki çerāğ-ı şubḥ-dārem

Ber-ālemyān hesem na'îmet

Ey leşker-i şeb zi-men hezîmet

Pes **Şeb-i** deycŭr, **Rŭz**uñ ğurŭr ile faḥr-ı sŭrŭrın işidŭp eyitdi:

Ey **Rŭz**, iĝende ğarrālanma kim ben daḥı şavma'a-i ḥuzŭrum, seccāde-i sŭrŭrum, ārām-ı ḳulŭb, penāh-ı aḥyārum, niyāzgāh-ı esrārum, egerçi **Şeb** nāmum ammā sulṭān-ı

⁷ Basılı nüshadaki yazım ve içerik ile ilgili açıklanmaya ihtiyaç duyulan başka durumlar dipnotta belirtilmiştir.

⁸ Bu kullanım, Âl-i İmrân/3: 190 ve Zümer/39: 21 ayetlerinin ikisini barındırmaktadır. Zümer suresindeki ayette “le-āyātın” yerine “le-zikrā”; geçmektedir.” Âl-i İmrân suresinde de “elbāb” yerine “**ebşār**” ibaresi geçmektedir. Bkz. Ra'd/13:19, Nahl/16: 13, Taha/20: 54, Casiye/45:13. “.. **selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır**”. (Ali İmrân/3: 190) “... **Şüphesiz ki bunda akıl sahipleri için bir öğüt vardır**.” (Zümer/39:21)

bî-bedelüm. Şöhret-yâfte-i [el-müzemmil kûmi'-leyl]üm⁹. 'Abbâsî-kisvet-zalâmum, gūyâ ki ħalîfe-i imâmum. *Naẓm*

Mef'ulü Mefâ'ilün Fe'ulün
Şinem şeref ü peyâm-ı rab bud
Çün cem' şod in dü ħarf şeb bud
Çün[3]Ka'be be-çeşm-i to siyâhem
Ney ney ki çü Ka'be-et penâhem
Ger der-simet-i to nûr u rûz est
Der-zulmet-i men çerâğ nûr est

Rûz eyitdi:

Ey **Şeb** sen şibh ve ben dürrüm. Ve sen gulâm-ı Ĥabeşisün ben ĥürrüm. Ve sen ra'ıyyetsün ben şâhum. Sen zulmetsün, ben nûrum. Sen seng-i siyâh-ı miĥeksün, ben zeheb-i sürĥüm.

Ey **Şeb** saña bir muĥaddime beyân ideyüm ki benüm fazîletüm bilesün:

İmdi ma'lûmuñ olsun ki ber-feĥvâ-yı {**Ve mâ ĥalaqtu'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'budün**}¹⁰ her vücûd ki ol vâcibü'l-vücûd, maĥz-ı cûdıyla icâd buyurmuşdur, cûd-ı sücûd için vücûda getürmişdür ki: {**eĥmü's-şalâte ve âtü'z-zekâte**}¹¹ ĥavl-i şerîfi buña şâhiddür. Pes her ĥankı dün-ı himmet ki anuñ vücûdı, cûd-ı sücûd ile ârâste olmaya, anlaruñ şânı {**İnne şerra'd-devâbbi 'indallâhi's-summu'l-bukmu'l-lezîne lâ ya'ĥilün**}¹² ĥavl-i şerîfine şâdıĥdur. Nitekim dimişdür: *Naẓm*

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
Şeref-i nefis be-cüdest kerâmet be-sücûd
Z'ân ki in her dü ne-dâred 'ademeş bih zi-vücûd
Sa'dî

⁹ Ey örtünüp bürünen (Peygamber)! **Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir.**(Müzemmil/73: 1,2)

¹⁰ A. “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyat /51: 56)

¹¹ A. Bu ayet kur'an-ı kerimde birçok yerde geçmektedir. “Namazı kılın, zekâtı verin” (Bakara/2: 43). Ayrıca bkz. (Nur/24: 56), (Bakara:2/110), (Nisa/4: 77)

¹² A. “Şüphesiz, yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü, akıllarını kullanmayan (gerçeği görmeyen) sağırlar, dilsizlerdir. (Enfal/8: 22)

Meşelâ vücūd-ı Fir‘avn-ı ‘anūd, egerçi cūd-nümūd idi, sücūdı olmadığı için **{ve agraḳnā āle fir‘avne ve entum tenzurūn}**¹³ fehvā-yı kerîmi üzre, vücūd-ı bî-sücūdı, ğarḳ-ı ḳahr-ı deryā-yı ḥulūd oldu.

Ḳārūnı daḳı gör kim, nihādende olup lâkin vücūdı olmamağ ile **{fe ḥasefnā bihi ve bidārihi ‘l-arḳe}**¹⁴ fehvā-yı kerîmi üzre, vücūd-ı bî-cūdı fūrū-bürd(e)-i zemîn ü nā-būd oldu.

Pes her bir vücūdun ki cūd u sücūdı olmaya hîzem-i nār-ı duzağ olması muḳarrerdür. Kemā aḥbere te‘ālā **{mā selekecum fi seḳar, ḳālū lem nekū mine ‘l-muṣallîn ve lem nekū nuṭ‘imu ‘l-miskîn}**¹⁵.

Māzā kāne kezālik, hūner-mendān-ı ‘ālem ve ḥîred-mendān-ı benî ādeme ma‘lumdur ki fermān-ı vācibū ‘l-vücūd olan her vücūd-ı sücūd için bir vaḳt-i mübeyyen ve mîḳāt-ı mu‘ayyen [4] vardır ki ol vaḳtten evvel veyāḥūd şonra ve ḥāric-i mîḳātda anı itmek maḳbūl-ı ma‘būd olmaz. Ol evḳāt u mîḳātūn ḥōd ekşeri bendedür. Cümleden biri maḥzen-i esrār-ı niyāz olan emr-i namāzdur ki ḥaḳḳ subḥānehü ve te‘ālā **{fesubḥānellāhi ḥîne tumsüne ve ḥîne tuṣbiḥūn ve lehü ‘l-ḥamdü fi ‘s-semāvāti ve ‘l-arḳi ve ‘aṣiyyen ve ḥîne tuḫhirūn}**¹⁶ fehvāsınca ekşer-i evḳāt-ı şalavāti, rūza taḫşîş buyurmuşdur.

Ve biri daḳı emr-i ḥaccdur ki ol daḳı bendedür, kemā ḳālellāhu te‘ālā **{El-ḥaccu eṣḥūrun ma‘lūmātūn}**.¹⁷

Ve biri daḳı ḥacc-ı mesākîn olan şalāt-ı cum‘a, bî-riyā vü süm‘adur ki **{İzā nūdiye li ‘ş-şalāti min yevmi ‘l-cumu‘ati fe ‘s‘av ilā zikrillāhi}**¹⁸ fehvāsınca vaḳt-i cum‘a daḳı bendedür.

Ve biri daḳı emān-nāme-i bi‘sel-mihād olan cihāddur ki **{Ve iz ḡadavte min ehlike tubevvü ‘l-mü‘minîne makā‘ide li ‘l-ḳitāl}**¹⁹ fehvāsınca anuñ daḳı vaḳti bendedür.

¹³ A. “... gözlerinizin önünde Firavun ailesini suda boğmuştuk”. (Bakara/2: 50)

¹⁴ A. “Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık.” (Kasas /28: 81) Matbu nüshada “hi”/ harf düşüklüğü nedeniyle zamir hatası yapılmıştır. (bidārihi ‘l) diye yazılması gerekmektedir. Çevriyazıda düzeltilmiştir.

¹⁵ A. “Sizi Sekar’a (cehenneme) ne soktu? Onlar şöyle derler: ‘Biz namaz kılanlardan değildik. ‘Yoksula yedirmezdik.’” (Müddessir/74: 42-43-44)

¹⁶ A. “Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah’ı tespih edin...” (Rum /30: 17)

¹⁷ A. “Hac (ayları), bilinen aylardır.” (Bakara/2:197)

¹⁸ A. “Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın.” (Cuma/62: 9)

Ve sebab-i kurb-ı rahmân olan zebh-i kurbân dağı bendedür, {**Fe izâ vecebet cunûbuhâ fe kulû minhâ ve eṭ'imu'l-kāni'a ve'l-mu'terr**}²⁰ fermân buña şahiddür ki.

Ve biri dağı sebab-i sa'âdet-i dü-cihânî olan şavm-ı Ramazân da ber-fehvâ-yı {**şümme etimmü's-şiyâme ile'l-leyli**}²¹, anuñ dağı vaḳti bendedür.

Ve kezâlik şalât-ı 'iydeyn ve sa'y-ı meyleyn dağı bendedür, kemâ kâle'llâhu te'âla {**ve men yua'zzim şe'airellâhi fe innehâ min takve'l-kulûb**}²².

Pes Ey Şeb sende hûd ne cum'a var, ne cihâd, ne hacc var, ne kurbân, ne şavm-ı ramazân vardır, ne lebbeyk-i hâcîyân, ne tekbîr-i gâzîyân var, ne ziyâret-i ihvân.

Pes benümle senüñ miyânuñda fark-ı fâhiş olup sen zâğ-ı siyâh ve ben şehbâz-ı evc-i penâhum.

Şeb eyitdi:

Ey Rûz 'ucb-ı hûd-nümâlık itdüñ. İmdi senüñ zamîr-i münîr-i mihr-i tenvîrüne haḳḳı olmaya ki kendüye meşgûl ola, lâ-cerem maḥzûldur. [5] Ve her kim tecelliyât-ı celâlde ola andan tecebbür ü tekebbür muḥâldur.

Ey Rûz, bu kâ'ide-i külliye mazbûtuñ ola ki nazar üç nev'dür, ya'nî birisi ḥalkuñ saña olan nazarıdır ve birisi senüñ ḥalka olan nazaruñdur, biri de senüñ saña olan nazarundur.

Pes ḥalkuñ nazarı saña vâkı' olursa gâlib-i hâl budur ki riyâdan, riyâ ise nifâkı, nifâk şirki müstelzemdür. Kâlellâhu te'âlâ {**yurâ'unc'n-nâse ve lâ yezkurünellâhe illâ kalilâ**}²³.

Ve eger senüñ ḥalka olursa bu hûd şirk-i ma'nevîdür. {**Velâ yuşrik bi'ibâdeti rabbihi eḥedâ**}²⁴.

¹⁹ A. Ayette matbaa hatası olarak “ve iz” ibaresi sehven “ve iza” şeklinde geçmektedir. “**Hani sen mü'minleri (Uhud'da) savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken aileden (evinden) ayrılmıştın.**” (Ali İmran/3: 121)

²⁰ A. “**Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyecek istemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedirin.**” (Hacc/22: 36)

²¹ A. “**Sonra da akşama kadar orucu tam tutun**” (Bakara/2: 187)

²² A. “**Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah'a karşı gelmekten sakınmasından) dır.**” (Hacc/22: 32)

²³ A. “**... insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az anarlar.**” (Nisa/4: 142)

²⁴ A. “**Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmayın.**” (Kehf suresi/18: 110)

Ve eger senüñ²⁵ saña nazār iderseñ bu, sıfât-ı şeytāniyyeden olan ‘ucb u enāniyet ve bāb-ı rahmetten sebeb-i tārđ ü la‘netdür. Kemā kıālellāhu te‘ālā {İllā İblise ebā ve ‘stekbere ve kâne mine’l-kāfirīn}²⁶.

Pes zıkr olunan şüretüñ üçü dahı pür küdüret olup bunlar ile hāķķa vuşlat muhāldur ammā siyeh-püş-ı fenā olup dem-i iflās ve kadem-i ihlās ile kelān-ı havāşda iki nev‘ nazār-ı hāş vardır ki birisi, senüñ hāķķa olan nazāruñdur ve birisi hāķķuñ saña olan nazāridur ki {Yucāhidüne fi sebīlillāhi velā yehāfüne levmete lā’im}²⁷. ‘Abduñ hāķķa olan nazārın ve kıavl-i kerīm-i {İnnellezīne sebekāt lehüm minel hüsñā ulāike ‘anhā müb‘adūn}²⁸ hāķķuñ ‘abde olan nazārın, ahyār buyurmuşdur.

İmdi senüñ senligüñ bu iki nazāruñ meymeneti ile zā’ıl olup {Men ‘arefe nefsehü feķad ‘arefe rabbehü}²⁹ devletine nā’ıl olursun. Nitekim ‘arifān-ı ilāhī buyurmuşdur: *Nazm (Ahreb)*

Ber-men nazār-ı nā-geh figend dil-dār

Z’ān ki yek nazāreş küşüd çendīn esrār

İmdi ey Rüz-ı firüz her kim ki rüzda seccādeye vāz‘-ı kadem eylese ğālīb-i ihtimāl budur ki āfāt-ı nazār-ı [6] riyāda, süm‘adan emīn olmayup terk-i ‘ucbe kādīr olmaz. Vallāhi ve fillāhi bir dem ü kadem, müyesser olmaz. Felihāzā, rahmet-i rabbānī ve ‘ināyet-i sübhānī ‘ibādını, bu beliyyeden tahliş içün zühür-ı nūrı, ğumūra tahvīl ve rüzı şebe tebdīl eyledi ki zālām-ı leyālī, aġşāda ibşār-ı nās olup kıallāş u evbāşlar, pister-i h‘āba baş kıoyup dergāh-ı bī-nevm-i sine, ‘uşşāk-ı bī-kīne, süzān sīnelerine āġyārdan hālī, hālvat-hāne-i müşāhede-i cemālī olup tarīķ-i vahdete giden ve āh-ı ciger-süz çeken āşıkān-ı ilāhī ki ber-fehvā-yı [evliyāullahī ‘arāyisüllāhī velā yere’l-‘arāyise ille’l-muhremūn]³⁰, ne āġyārı, anlar ve ne āġyārı, bunlar görmeyüp ‘urefānuñ nazārı, hāķķa ve nazār-ı hāķķ, kıulüb-ı ‘arifāna olup ġāh nār-ı tecelliyāt-ı celālī ile giryān ve ġāh nūr-ı

²⁵ Senüñ ibaresinde okuma galiba önceki gibi düşünölmüşdür. fakat buradaki kullanım metnin bağlamına göre "sen" olmalıdır.

²⁶ A. "...İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu." (Bakara/2: 34)

²⁷ A. "Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar." (Maide/5:54)

²⁸ A. "Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükafat hazırlanmış olanlar var ya; işte bunlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır." (Enbiyâ/21 :101)

²⁹ H. "Nefsini/kendini bilen Rabbini bilir." (Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 2009: 2.530 cilt 2 s. 234), (Yazır, 1992: 205)

³⁰ "Allah'ın velî kulları gelinler gibidir. Gelinleri günahkarlar göremezler". Süfî kelimasında olan bir sözdür.

tecelliyât-ı cemâli ile hândân olurlar. Kemâ kıle ‘aleyhi’s-selâm {E’l-mü’minu bukâün bi’l-leyli ve bessâmün bi’n-nehâri}³¹.

Naẓm (Rubai)

Meḥ’ülü Meḥ’ilün Meḥ’ilü Fe’ül

Genc-i ezeli ki hest zîr-i leb-i to’st

Ve’z dûzaḥ-ı haḳ torâ naşîbî teb-i to’st

Şem’-i şeb-i kûr u ‘izzet-i rûz-ı nüşûr

Ey ḥ’âce eger to tâlibî der-şeb-i to’st

Herevî

Ey Rûz, benüm ḥod faẓl u şerefüme delîl-i kavî degül midür ki İskender, taleb-i âb-ı hayât için zulümâtâ varup reng-i siyâhdan ğayrı elvân görmedi ve qademe ba’zî seng-rîzeler doḳunmağla ‘acabâ nedür ki diyü eline alup ve cihân-ı rûşenâyîye ḥurûc ve elinde olana nazar itdükde, gördi kim la’l u cevâhir imiş.

Âh ey rûz-ı ziyâ-tebâh, ‘ârifân-ı şeb-âğâhuñ daḥı ‘âlem-i ma’nâda olan İskender-serleri {Men ‘aḥlaşallahe erbâ’ine şabâhen zaharet yenâbi’u’l-ḥikmeti min ḳalbihi ilâ lisânihi}³² şabâhına ḥurûc için {Ve min şerri ğasıḳın izâ veḳab}³³ zulümâtında âb-ı hayât-ı {ve’llezine utü’l-‘ilme derecâtun}³⁴ evcâtına tâlib olup [7] pây-ı muvâşalatına müşâdif olan ḥaşıyyât-ı ma’ânî-ḥaşıyyeyi, dest-i ‘âqlına rızâ-yı {velezikru’llâhi ekberu}³⁵ ḳazâsına ḥurûc itdükde ‘ayn-ı yaḳîn ile nazar idüp ḥaḳḳâ’l-yaḳîn görürler ki

³¹ H. “Mümin, gece çok ağlar, gündüz çok tebessüm eder”, Basılı metinde “nehâr” kelimesinin “h” harfi yok. Hadis olmayıp bir kelâm-ı kibâr olduğu görüşü yaygındır. Geniş bilgi için bkz: http://library.islamweb.net/hadith/display_hbook.php?hflag=1&bk_no=403&pid=835939 11.06.2014, 06.41

³² H. “Kim kırk sabah Allah'a ihlâşlı olursa, kalbinden lisanına hikmet çeşmeleri akmaya başlar” (Camius’s-Sağır, 1996: H.Nu: 8386: s.761); Muhtasarı Şerhu Camiu’s-Sagir Li’l-Münavi, 1954: 275)

³³ A. Anlam bütünlüğü için surenin tamamı dipnota alındı “De ki: Yarattığı şeylerin kötülüğünden, karanlığı çıktığı zaman gecenin kötülüğünden, düğümlere üfleyenlerin kötülüğünden, haset ettiği zaman hasetçinin kötülüğünden, sabah aydınlığının Rabbine sığınırım.” Felak/113 1-5)

³⁴ A. “... Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Mücadele/58: 11)

³⁵ A. “Allah’ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir.” (Ankebut/29: 45)

yed-i ‘uqûlde olan [**Bismillâhirrahmânirrahîm**] kelâmın on toköz cevâhir hurûfı imiş. [**Ve emme’n-noktatü fi tahtıhi** bismillâh]³⁶ kendü imiş.

Pes Rûz, Şebden bu kelimât-ı ‘acîbe ve nikât-ı ğarîbeyi istimâ‘ itdükde ğarç-ı deryâ-yı envâr-ı hayret olup rengîn-zebân-ı ğayretin elden kımayup eyitdi:

Ey Şeb sen ğarâbât-ı zulumâtuñ bümü ve ben taht-ı rûzgârda nişin olan İskender-i Rûmîyüm.

Ve sen bir ‘abd-i ğabeşi-i meş‘âledârsın ben ise bozorgvâr-ı kışver-i envârum ki âşâr-ı envârum cemî‘-i âfâkı müştemil ve sofrâ-i ihsân-ı çehre-i rahşânüm ‘âlemiyâna şâmildür.

Ey Şeb benüm tal‘at-ı meymûn u rû‘yet-i hümâyûnum ğuftegân-ı şeb ü sermestân-ı eşhârı, seccâde-i bîdârîye; iclâs-ı cenâbet-âlûdu’n-nevm ğadeş-i kıziyyesi olanları nezâfete ırgürüp ve ümmeti, {**ğurran muğaccelîn min âşâri’l-vuğü’i**}³⁷ berrâklığına irişdürür.

Ey Şeb bu ğod ma‘lûmdur ki ben olmasam esbâb-ı şanâyî‘ ü aĥbâb-ı câyî‘ ve erbâb-ı şanâyî‘, kârlarından ‘âciz olup ‘âlemde ğarekât ve cihânda berekât kıalmaz.

Pes ey Şeb sen benüm ile ne vecih ile mütesâvî olursun. Ey **Şeb** sen ol efsûn-ğersün ki neşve-i efsûs-ı ‘afelât ve cür‘a-i efyûn-ı sebâtla cihâniyânı ğ‘âba mübtelâ idersün.

Ve benüm şânüm oldur ki kevkebe-i şabâĥ ve debdebe-i [**ğayye ‘ale’l-felâĥ**] ile ‘âlemiyâna velvele virüp maşrû‘ân-ı efsûs ve üftâdegân-ı efyûnuñ ulâ-yı ser-ğerânları tedâvî-i [**Eş-şalâtü ğayrûn mine’n-nevm**] ile sekrden çâĥve [8] ğetürüp yakâzân iderüm.

Şeb eyitdi:

Ey Rûz sen ğod teşevvüş-i esrâr-ı sâlikân u târâc- vâkt-i şafâ-yı ‘âşıkânsun. Saña zer-perestler ğarîs ve baña meyğede-i elest sermestleri enîsdür.

Senüñ tâliblerüñ ‘âkıllân-ı dîde-ĥîreler ve benüm râğıblarum ‘âşıkân-ı eşk-rîzlerdür.

³⁶ أنا النقطة التي تحت الباء Şibli’nin “ben ‘ba’ harfinin altındaki noktayı” sözüne verdiği tepkiye telmih vardır. Bkz. İmam Gazali, İhyâu Ulûmuddîn, C.3 s. 736; Ayrıca bkz: <http://islamport.com/w/akh/Web/2805/1088.htm#> 12.06.2014, 05.30

³⁷ H. “Benim ümmetim de **ğurran muğaccelîn** olarak gelecekleler”. Hadisin devamı “..Allah’ın huzuruna gelirken karşıdan bakacağım alınlarında secdenin emaresi nur gamzeler göreceğim. Abdest uzuvları nurla etrafa nur saçıyor göreceğim, at sahibinin atlarını tanıyacağı gibi ümmetimi tanıyacağım.” (Muhtasar Sahih-i Müslim Tercümesi 1984: 213; Sahih-i Buhari, 2009: Hadis no. 136, s.45)

{**Ve men yef al zâlike yelke eşâmen**}³⁸ sende olan gâfillerün vaşf-ı kıasvetidür. {**Ve'l-lezîne yebîtüne li rabbihim sücceden ve kıyâmâ**}³⁹ bende olan müştâklarun midhatıdır.

Ey Rûz-ı âfil ben ol şâh-ı Şeb nâmun ki Kehkeşân, benüm râhüm, kevâkib-i bi-şümâr, sipâhumdur. Müsterî, tükme-i külâhumdur. Mirrih, der-bânumdur. Zühre, mihmânumdur. 'Uîrîd, hem-h'ânumdur. Zühâl, päs-bânumdur. Felek eyvânumdur. Mâh, çerâğ-ı raşşânumdur. Şafaq, şâh-ı nûr-efşânumdur.

Ey Rûz egerçi siyâh isem ne gam ki libäs-ı beytullâh siyâhdur. Ve hacet-i es'ad ki yemîna'llâh, siyâhdur, ve enbiyâ vü evliyâyâ büsgâhdur.

Ey Rûz beni sevâdsun diyü lev m itme ki midâd dağı siyâhdur ammâ nakş-ı muşhaf u kelâm-ı Allâhdur. Dûd-ı âh-ı tevvâbîn siyâhdur ve lâkin mahv-kün-i zalâm-ı günâhdur ki anlarun nâme-i siyâh-ı günâhı, {**yubeşşiruhum rabbuhum bi rahmetin minhu ve rıdvânin**}⁴⁰ câme-şuyı yumuşdur.

Ey Rûz çeşm-i nergis siyâhdur fe'emmâ gâret-kün-i nazâr-ı 'âşikândur. Ve zülf, ebr siyâhdur ammâ dil-rübâ-yı rindândur. Hâl-i mehrüyan siyâh olsa hûd mergûb olur ve gîsü-yı dil-rübânun siyâh olması be-gâyet mahbûbdur.

Ey Rûz baña sevâd aluce olmak ne nakş virür ki Loqmân ve Bilâl-i Habeşî dağı siyâhdur. Ve ekser-i 'arab siyâhdur. **Feemmâ** {**hubbü'l-'arabî mine'l-îmânî**}⁴¹ şeref-i 'araba güvâhdur.

Ey Rûz [9] sözi şeb-i yeldâ gibi uzatmayalım ve hücceti imzâ idelüm ki herkesün nazâr(ı), 'âkibetinedür. Pes benüm 'âkibetüm nûrâniyyet ve senün 'âkibetün zulmâniyyetdür.

Ey Rûz bi-hamd'illâh ki egerçi kim siyâhum ammâ leyletü'l-ıqâdr berâtüm: {**İnnâ enzelnâhü fi leyleti'l-ıqâdr ve mâ edrâke mâ leyletü'l-ıqâdr leyletü'l-ıqâdrî hayrûn min elfi**

³⁸ A. metinde “yelke” ibaresinde matbaa hatası olarak hemzeli kullanım söz konusudur. “... **Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar.** (Furkan/25: 68)

³⁹ A. “Onlar, Rabblarına secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir. (Furkan /25: 64)

⁴⁰ A. “Rableri onlara, kendi katından bir rahmet, bir hoşnutluk ve kendilerine içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdelemektedir.” (Tevbe/9:21)

⁴¹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ'da* (2009: Hadis No. 1098 c. 2 s. 308) “**hubbü'l-'arabî imânun**” şeklinde geçmektedir. Ayrıca *Keşfü'l-Hafâ'da* (2009: Hadis No. 1102 c. 2 s. 308) “**hubbü'l-vaîni mine'l-îmânî**” şeklinde de geçmektedir. Rabbani 155. mektubunda (2006: 297; 2013:191) “**hubbü'l-vaîni mine'l-îmânî**” ibaresini sahih/meşhur bir hadis olarak nitelemektedir.

şehr}⁴² bürhānı hōd baña güvāhdur. ‘Ale’l-ḥuşuş, fażl-ı ilāhī ben şeb-i siyāh(ı), iki cihān güneşi enbiyā, dürr-i silk-i şāhı evvelin ü āḥerīnün şefi‘ ü penāhı ḥabībullah ‘aleyhi şalāvātüllāha taḥşis idüp {**Ve mine’l-leyli fetehecced bihi nāfileten leke**}⁴³ buyurup ve {**sübḥānellezi esrā bi’abdihi leylen**}⁴⁴ kavlı-i kerīmi ile mi‘rāc-ı şerīf bende vākı‘ olduğu benüm cümle fazīletüme kāfidür.

Ey Rüz ben sürḥ-rüyum diyü garrālanursun ve le’in sellem ki sürḥ olmışsun ammā sürḥ nisvāndur, ğayrının kārına yaramaz. Bu hōd mer’idür ki ḥamret şaḳḳda beḳā olmaz. Bā-ḥuşuş, sürḥ-rūlara çendān bahā olmaz. Cins-i insde Rūsdan erzen yokdur zirā ekşeri sürḥ-rū vü sürḥ-mūdur. Ve egerçi āteş sürḥ-rūdur ammā cüz’-i nār-ı cehennem olup muḳarreblerin siyeh-rū idüp yaḳar ve derūnında direv-i siyāh çıkar.

Ey Rüz iz’ānuñ yok mıdır ki sürḥ-rüyum diyü ‘arz-ı kālā idersün. Bir cāme sürḥ olsa sebeb-i ‘ucb u ğurūrdur diyü şuleḫā giymeze ve rü’yāda görölse ḥayra yorulmaz. Dide-i sürḥ ‘alāmeti-i remeddür. Zer ki sürḥ-rūdur, şad-hezār ‘ām u ḥaşş anuñ hevesiyle dīn ü dünyaların bāde virmişlerdür.

Ey ne’am, rü-sürḥ maḳbūl u mergūbdur ammā evvel şol ruḥ-ı gülğün-ı maḥbūban-ı rabbānī ve ‘āşīḳān-ı ilāhīdür ki reng-i rūlarına zevāl gelmeyüp nār-ı cezebāt-ı sübhāniyye [10] ve nūr-ı muḥabbet-i şamedāniyyeden ruḥsār-ı laṭīfleri, gül gül olup şıfāt-ı Ḥaḳḳ ile muttaşif olmağla ḥalīm ü selīm ve maḫzar-ı {**İnneke le’alā ḥulūḳın ‘azīm**}⁴⁵ ola.

Ey Rüz ol ‘Āşīḳān-ı İlāhī daḫı sürḥ-rüyı beḳā(y)ī ve āb-ı ḥayāt-ı cemāl-i likā(y)ī tārīki şubḥ u siyāhı, şebde cüyende olurlar. Ammā eyvāh u dırīğ ol ğāfil ü cāhillere ki şebde eb-i ḥvāb ile mağmūr ve rüzda şarāb-ı ğurūr ile maḥmūr olalar. ‘Ārifler ne ḥüb dimişler:

⁴² A. Metinde “hayrūn” ibaresinden önce olması gereken üçüncü ayetin başlangıcı olan “leyletül kadri” ibaresi yoktur. Matbaa veya okuma hatası olabildiği gibi, iki defa okunması gerektiğini veya herkesin bildiği tahmin edildiği için öyle kullanıldığı tahmin edilmektedir. “**Şüphesiz, biz onu (Kur’an’ı) Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen ne bileceksin! Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır.**” (Kadir/97:1-3)

⁴³ A. “**Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl...**” (İsra /17: 79)

⁴⁴ İsra/17:1 âyetin ictibasıdır.

⁴⁵ A. “**Sen elbette yüce bir ahlāk üzeresin**”. (Kalem/64: 4)Metinde “ve inneke” deki “ve” yoktur.

Nazm (Ahreb)

‘Ömrî be-ğam-ı dînî-i dûn mî-güzered
 Her lahzâ zi-dâde eşk-i hûn mî-güzered
 Şeb hufte vü rûz mest ü her şubh cünüb
 Evkât-ı ‘azîzeş ki çün mî-güzered

Herevî

Pes ‘Ârifân-ı âgâh ve ‘Âşıkân-ı billâh, miyân-ı **Şeb** u **Rûz**da vâkı‘ olan işbu mübâheşe-i ğarîbe ve kelimât-ı pür nikât-ı ‘acîbeyi ilâ âhîrihâ gûş-ı hûş ile istimâ‘ idüp kelâmları qarâr-ı encâm olduĸa eyitdiler:

Ey **leyl** ü **nehâr** haĸĸa ki her biriñüz delâil-i ‘aĸliyye vü naĸliyye getirüp dânişmendâne ‘aceb baĸş itdiñüz ammâ ikiñüz daĸı maĸv-ı vücûddan çâşnîvâr olmayup egerçi ĸadem-nihâde-i râh-ı ‘irfân olduñuz velâkin enâniyetden ĸalâş olmayup her biriñüz ĸayd-ı hestî-i mevhûm olmaĸla ben sen dimekten vaz gelmedüñüz.

Ma‘a hâzâ ikiñüz daĸı vücûd-ı vâhid olup cân ile ten gibisiz. Hâl an ki yevm-i itlâ fî nehâr ile leylüñ mecmû‘inâdur. İmdi vâkı‘-ı hâl budur ki ey Rûz, ne şebisiz rûz ve ne **Şeb** bî-rûz olur. Mâdâmkî mütteĸid olmayasız nâĸışsız.

Ve beyne ‘l-‘ulemâ, gice ‘add olınsa yevm ve yevm ‘add olınsa gice dâĸıldır.

Pes ber feĸvâ-yı {**Yülicü’l-leyle fi’n-nehâri ve yülicü’n-nehâre fi’l-leyli**}⁴⁶ birbiñizde [11] munderic ü mütteĸid olup ĸavseyn-i dâ‘ire-i vâhîde gibisiz ki mâbeynüñizi fark iden ĸaĸt-ı fâşıl mevhûmdur.

İmdi ol vehmi izâle idüp vücûd-ı vâhid olduĸuñuz fehmi idiñüz ve cem‘ olup farkdan berî oluñuz kim Hâĸĸ te‘âlâ ikiñüzi daĸı vücûd-ı ‘ibâda ma‘âş u libâs-ı ârâyış idüp {**Ve ce‘alne’l-leyle libâsâ ve ce‘alne’n-nehâre me‘âşâ**}⁴⁷ buyurmışdur.

Mâdâm ki beşeriyetdeyüz, bize ma‘âş u libâs olmışsuzdur. Ve eger iddi‘â-yı fazîletden murâdıñuz ‘Âşıkân-ı ilâhîyi şayd idüp ĸayd-ı bend-i leyl ü nehâr ve eyyâm u sâ‘âte giriftâr olur kıyâs iderseñüz bu derhem ü ĸayâlden fâriĸü’l-bâl oluñuz. ĸayd-ı cûddan muĸlak olan ne rûza ‘âşıkdur ne ĸöd giceye müştâĸdur, lâkin meczûbân-ı ilâhî ĸalîĸ-ı leyl ü nehâr ve Mûcid ü Perverdigârüñ cemâl-i vaĸdet-i bî-keşretine ‘âşık olup

⁴⁶ A. “Geceyi gündüze sokar, gündüzü de geceye sokar.” (Hadid/57:6)ayrıca bkz. (Lokman/31: 29), (Fatır/35: 13), (Hacc/22: 61)

⁴⁷ A. “Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık. Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık.” (Nebe/78: 10-11)

ve giceyi gündüze katup şaḥābe-i kirāmdan Zeyd [raḍıyallāhu ‘anh] gibi pertev-i nūrı Aḥmedī ve ḥubb-ı zāt-ı aḥādiyyet ile ifnā-i vücūd idüp bir maḳām-ı vaḥdete irtikā itmişlerdür ki nokṭa-i ḥāl didükleri ān-ı dā’imde ezel ü ebedi cem‘ ile nāil-i beḳā-i sermedī olmuşlar, {**Ve leyse ‘inde rabbikum şabāhun ve mesā’un**}⁴⁸ müdd-i ānānı bulup sırr-ı mezbūrı müşāhede itmişlerdür.

Ey Leyl ü Nehār ‘inde’l-‘uşşāk bir özge rüz u şeb daḥı vardır ki ol nehāruñ āfitābı āfil ve nücūm-ı māhı maḥv u zā’ıl olmayup ol ‘ālemde sizūñ vücūduñuz mefḳūd ve vücūd-ı vāḥidden ḡayrı, nā-mevcūddur.

Ve **Rüz** ile **Şeb** ‘Uşşāk-ı ilāḥiden bu kelimāt-ı ḳudsıyyeyi işitdüklerinde vücūdlarını faḳd idüp eyitdiler:

Ey ‘**Āşıkān**, ey **Mürşidān** tarīḳ-i aşḳa cān ḳurbān, li’l-lāhi te‘āla [12] ol rüz u şeb nicedür beyān ve derd-i dile, dem-i ‘İsī-nefesüñüzle dermān ḳılñuz.

‘Ārifān-ı İlāhī eyitdi:

İmdi dūş ḡuş-ı cān idiñüz kim ‘uşşāk-ı ilāḥinūñ rüzı, nūr-ı tecelliyāt-ı aḥādiye; felek-i ḥaḳikāt, ḳulüb-ı ‘ārifıyyete ṭulū‘ idüp pertev-i ziyāsı, arāzi-i beşeriyetde olan zūlmet-i küşürātı izāle itmek ile bī-müzāḥeme-i keşret, ḡarḳ-ı envār-ı vaḥdet oldıklarındur. Ve ol nehāruñ fecri oldur ki envār-ı küşūf-şıfāt, menābi‘-i meşārıḳ-ı ezelī ve mecāri‘-i meṭālī‘-i ebedi olan ḳulüb-ı meczūbātde bürüz ile esrār-ı ḳudsıyelerinden füyūzāt-ı kevāşif ü ma‘ārif tefcīr ider. Ve ol fecrūñ āfitābı, tecellī-i celāl-i ḳadem-i lā-yezāldur, meşārıḳ-ı ervāḥdan tereffü‘ idüp ḳulüb-ı vasī‘alarını berḳ senāsıyla mücellā ider. Ve ḥürşid-i ‘irfānuñ daḥı nūr-ı iḳānı işrāk idüp ‘aḳl-ı ma‘ādı, fezā-yı rüşenā-yı laṭif-beyāna iḥrāc ider, ya‘nī nehār-ı şabaḥ-ḳademūñ ziyā-yı āfitāb-ı celāl-ı zātı, sırr-ı esrār-ı şiddīḳine lāmi‘ ü lāyih olduğda ḡarḳ-ı şühūd-ı envār-ı vaḥdet olup rūḥları evc-i ezele ve ‘āḳılları fezā-yı ebede ve ḳalbleri şaḥrā-yı ceberūta ve nefsleri āsumān-ı melekūta ‘urūc idüp rüz-ı bī-şeb olan ḳurb-ı vaḥdet-i muṭlaḳa da sermedī olurlar.

Pes nehār-ı ‘uşşāk ma‘lūm oldu ise leyālī-i erbāb-ı ezvāk daḥı budur ki: güneḥ-i zāt-ı ḳadem-i idrākden muḳaddes ve münezzeh olmaḡ ile şu‘ā‘-ı envār-ı zātde maḥv-ı vücūd iden erbāb-ı fenāyı telāṭüm-i emvāc-ı envār-ı ḳadem bir vech ile ḡarḳ-ı bilā fark ider ki; şu‘ūr ve ‘adem-i şu‘ürdan ḳalup meyādīn-i vaḥdāniyetde ḡayrān olurlar. Ve ḳadem-i ḥadeşten muḳaddes [13] idügün bilüp zebān-ı ‘acız ü ‘ubūdiyyet ile {**Lā uḥşī**

⁴⁸ Bu söz sūfilerin itibar ettiḡi bir söz olarak geçmektedir. “Rabbimizin katında sabah ve akşam yoktur” (Kılıç 2013; İbn Arabi Zaman ve Kozmoloji içinde s. 15)

senâen ‘aleyk}⁴⁹ niyâzın iderler. Ve ol şeb-i yeldâ-yı bî-nihâyetüñ mâh-ı tâbânı, envâr-ı küşûf-ı zâtı tetabu‘ eyleyen envâr-ı şıfât ve âfitâb-ı ‘irfânı dilî iden mâh-ı imân u îkândur ki ma‘tla‘-ı fû‘âd-ı mu‘karrebîndür zîrâ kulüb-ı ‘ârifin, bir âsumân-ı berîndür ki felekü’l-bürüc, gûyüb-ı esrâr-ı ilâhî olup neyyirât-ı küşûf-ı ceberût u melekûtuñ felek-i tedvîridür. Ve arâzi-i mu‘kaddese-i beşerîyyet, ‘ârifinüñ fezâ-yı nâsûtı, mecârî-i enhâr-ı ‘ilm ü ma‘rifet ve mezâri‘-i ‘ışk u ma‘habbet ve ravzât-ı pür-eşmâr-ı hikmet ü fikretdür.

Pes ‘uşşâkuñ ramâzan-ı riyâzât u mücâhidânında olan şeb-i kâdri, keşf-i envâr-ı sebehât-ı cemâl-i vahdetüñ evânını, melâ’ike vâridât-ı gaybiyye tebşîr itdügüdür. Ve yevm-i ‘idleri şükrâne-i müşâhede-i cemâl içün cânlarını qurbân idüp rûh-ı bî-beden ü bî-pîrehen-i ten-i ha‘kka vûşûl ile bayramları oldıklarındur ki ol kâdre irmek ve vuşlat-ı ha‘k ile ‘id itmek içün terk-i h‘âb u râhat idüp teheccüde kalkup cevî-i leyl ma‘hıvlarında keşf-i cemâl-i zâta vâsıl ve ma‘kâm-ı Ma‘mûd-ı vuşlata nâ’il olurlar.

Pes **Şeb** ile **Rûz** eyitdi:

Bârekallâh, ey zübde-i ekvân olan ‘Ârifân, Vâşılân, ha‘kka ki gerdün-ı heftüminüñ devrânı ve şeb, rûzuñ ahlâf u cevelânı, sizüñ vücûduñuzuñ nümâyân olması içündür. Fe’emmâ bu devlet-i ebedî vü sa‘âdet-i sermedîye medâr ne ma‘kûle-kârdur.

Uşşâk-ı İlâhî eyitdi:

Egerçi medâr-ı ‘aşlî tevfi‘-i rabbânî ve hubb-ı sübhânîdür velâkin sebep-i vûşûl-ı ile’l-ma‘şûd, evâmîr-i ilâhîye imtişâl ile şavm u şalât ve hacc u zekât [14] ve teheccüd ü nâfilât ve hubb-ı mäsivâdan ka‘t‘-ı ta‘allukât ve envâ‘-ı ‘uzlet ü mücâhedât ile olur. Nitekim Ha‘k sübhanehü ve te‘âlâ sebep-i neyl-i derecât u qurbât olan evkât-ı ‘ibâdâtı ve mîkât u sâ‘âtı kitâb-ı kerîminde sûre-i İsrâda beyân idüp buyurur kim {**Ekîmi’ş-**

⁴⁹ Ben Sana karşı gereken övgüyü yapamam; Sen kendini övdüğün gibisin: Hadis, Hadisin tamamı: “Allah’ım! Senin gazabından rızana, azabından affına sığınırım. Ben Senden Sana sığınırım. **Ben Seni lâıyk olduğun şekilde medh ü senâ edemem.** Sen kendini nasıl medh ü senâ etmişsen öylesin.” Canan, Hadis No: 1803; Ebû Dâvûd, Hadis No. 152/879 2010: s. 142, Sünen-i Ebu Davud ve Tercemesi, 1983 s. 415, 417; Tirmizi, Hadis No. 3566: 2011: s. 815; Müsnedu Ahmed, Hadis No. 751: 1993, s. 117

şalâte's-şemsi ve kûr'âne'l-fecrî inne kûr'âne'l-fecrî kâne meşhûdâ⁵⁰, {ve mine'l-leyli fetehecced bihi nâfileten leke 'asâ en yeb' aşeke rabbuke maķāmen maķmûda}⁵¹.

Şeb eyitdi:

Ey 'Āşıkān-ı rabbānî ve Müştākān-ı cemāl-i Subhānî, haķķā ki Haķķ te'ālā insāna 'aceb kerāmet-i 'ināyet buyurmuşdur ki yalnız şebde olan 'ibādāt ve teheccüd ile cem' -i maḥlûķātūn evķāt-ı tã'atını ümmet-i Muḥammede cem' eylemiş.

'İlm-i şerife ḥafî olmaya ki eyyām-ı mu'tedilede şeb ile rûz onikişer sâ'at olup leyālî-i mezbûrede olan sâ'âtden her bir sâ'ati fark-ı 'ibâdetten bir fırķaya ta'yîn buyurulmuşdur.

Pes gicenûn evvel sâ'ati, vaķt-i 'ibâdet-i periyân olup tã'at-ı haķķda şaf-ârâste olurlar. Ve gicenûn sâ'at-i şāniyesi, deryāda olan cānavarānuñ evān-ı tã'atidür. Ve sâ'at-i şālişe, zîr-i zemînde olan maḥlûķātūn vaķt-i tã'atleridür. Ve şā'at-i çehārum, şābirler tã'atinûn vaķtidür. Ve sâ'at-i pencüm, çü hevāda olan firîstelerûn vaķt-i tã'atidür. Ve sâ'at-i şeşüm, ebr-i şehābuñ vaķt-i tã'atidür. Ve sâ'at-i heftüm, aşḥāb-ı sūkûnet ü fikretûn vaķt-i tã'atidür ki {nev mü'l-'ālimi 'ibâdetün}⁵² buyurulmuşdur. Ve sâ'at-i heştüm, ārāyiş-i behişt ü tezyîn-i cinān-ı 'adn vaķtidür. Sâ'at-i nühüm, vaķt-i 'ibâdet-i kirāmen kâtibindür. [15] Pes onuncı sâ'at, ol vaķtdur ki gökler ḳapusı açılır ve melâ'ike-i muḳarrebîn emvāc-ı deryā gibi cûş u ḥurûşa gelüp şubāḥ-ı tesbîḥ ü tehlîl ve şadā-yı tekbîr ü taḳdîsleri, 'ālem-i ḳudsı mālāmāl idüp her ḳanḳı 'āşık ki ol sâ'atde münācātla bulunsā ḥāceti revā olur. Onbirinci sâ'at, vaķt-i intişār-ı bereketdür ki vedāyi'-i rāḥat ve bedāyi'-i ḳudret olan cevher-i zemînde ta'biye olunur. Ve onikinci sâ'at, nesîm-i şeherdür ki 'āşık-ı āvāre, āh-ı serd-i bî-şümār ile maṭla'ından ḥübûb idüp sâ'at-i niyāz-ı dōstān ve vaķt-i rāz-ı muḥibbān u hengām-ı nāz-ı 'āşıkāndur. Ve ol

⁵⁰ Ayetin tam okunuşu şöyledir: Eķimi's-şalâte (li dülük)'s-şemsi (ilā ğasaķi'l-leyli) ve kûr'âne'l-fecrî inne kûr'âne'l-fecrî kâne meşhûdâ. Parantez içindeki okumalar metinde yoktur. Şems'ten önceki "li dülûki" ibaresi atlanmıştır

"Güneşin zevalinden (ögle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahittir." (İsra/17:78)

⁵¹ A. "... sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın"(İsra/17: 79)

⁵² "Alimin uykusu ibadettir" Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ'da* (2009: Hadis No. 2838 cilt 2 s. 291) Rabbānî, (2013: 59)'da "Ālimlerin uykusu ibadettir" şeklinde belirtir. "Nevmül ulemâi ibâdetün"; Işık da, (2013: 113)'te hadis olduğunu söylemektedir. Rivayetin aslının "نوم الصائم عبادۃ وصمته تسبیح وعمله مضاعف ودعاؤه مستجاب وذنبه مغفور" şeklinde olduğu da söz konusudur. (El-Kârî, 1391/1971: s. 371), *Keşfü'l-Hafâ'da* ise tam şekli "nevm" kelimesi yerine kullanılan "savm" dışında aynıdır.

zamânda ebvâb-ı cennât meftûha olmağ ile nesîm-i şehër-gâhı güzergâhında fütûhât-ı miskiyye-i cennâta müşâdif olmağla vezân oldukça câna hayât ve dimâga lezzât virür.

Sufyân-ı Şevrî, kıddasellâhu rûhehü, rivâyet iderler ki ol şebde bir münâdî-i gaybî nidâ ider ki: **[Elâ liyekumi 'l-‘âbidün]** nişfu'l-leylde bir münâdî dağı nidâ ider ki: **[Elâ liyekumi 'l-kânitün]**. Vakt-i şeherde dağı bir münâdî nidâ iderki: **eyn[e 'l-müstağfirüne bi 'l-esşâr]**⁵³.

Âh ey dîde-i âgâh, resûl-i ‘aleyhisselâma fermân-ı ilâhî bu vech ile şadır oldu ki: Hâbibüm, yevm-i kıyâmetde olan maķâm-ı şefâ‘at-i a‘lâ-yı maķâmât olan maķâm-ı maķmûddur ki saña müsellemler kılınırsınız amma anuñ tarîķi budur ki leyâlinüñ şülüşünde yâhûd nişfinda kalķup teheccüd kılâsın. [Eşrefü 'l-esbâbi mâ yunâlu bihi eşrefü 'l-a‘tâya]⁵⁴. Pes hâbibüm benüm rızâmı dilerseñ nehârda halkı dîne da‘vet **[16]** idesin. Ve maķâm-ı Maķmûdı dilerseñ şebde bîdâr olup namâz kılâsın {‘**asâ en yeb‘ aşeke rabbûke maķâmen maķmûdâ**}⁵⁵.

Naķl olunur ki Rabi‘a ‘Adeviyye rağiyallâhu ‘anhâ cümle giceyi tâ‘at münâcât ile ihyâ idüp şubh-ı şâdıķda ımızgânmak gelse bu beytün mażmûnını söylerdi: *Beyt:*

*Fâ‘ilatün Fâ‘ilatün Fâ‘ilün
Nefs-i men ber-hîz merdüm hufte end
Nikûyi ger mî-kunî bîned merâ
Çeşm-i men dūrî gozîn ez-h‘âb-ı hõş
Nikî-i şeb ru-nümâyed rûzrâ*

Temmet temmâ

Bir zâtün teberrûken bi 'l-bedâhe inşâd eyledügi cevherîn-tarîķ-i ra‘nâdur. Mısrâ‘:

Başıldı münâzâra-i rûz u şeb müjde (1278)

Ķad temme tab‘u hâzâ 'l-kitâb bi-‘avnilâhi 'l-meliki 'l-vehhâb bi-maţba‘ati dâri’s-saltânati’s-seniyyeti şînet ‘ani 'l-âfâtı ve 'l-beliyye fî ‘ahđı hâzret-i es-Sultân ibni sultân

⁵³ “... şehirlerde (Allah’tan) bağışlanma dileyenlerdir. (Al-i İmran/3:16-17) Sevrî’nin söylediğı belirtilen ibareler Salihoğlu’nda (2011:51) şöyle geçmektedir: “gecenin ilk bölümü oldu mu bir münadi ‘kânitün’ (Allah’a dua edip de yalvaranlar)ın kalkması için seslenir. Onlar da bu şekilde kalkarlar ve şehir vaktine kadar namaz kılarlar. Şehir vakti oldu mu yine bir münadi: ‘nerde mağfiret isteyenler?...”

⁵⁴ Verilen şeylerin en iyileriyle nail olan, mükafat bulasın.

⁵⁵ A. “...teheccüd namazı kıl ki, **Rabbin seni Makam-ı Mahmud’a ulaştırsın.** (İsra/17: 79)

es-sultân ‘Abdülazîz Hân dâmet şevketuhu ilâ nihâyeti’d-devrân bi-ma‘rifet-i Muhammed Lebîb fî evâ’il-i şehri rebi‘i’l-evvel senete şemânin ve seb‘îne ve mi’eteyni ve elfun. Harrerehu İbrâhîm Nûreddîn.

4. Sonuç

Edebî bir tarz olan münâzara, Türk Edebiyatında manzum veya mensur birçok esere uygulanmıştır. Klâsik Türk Edebiyatında münâzara tarzında yazılmış önemli eserlerden biri de 17. yy. şairi Fasîh’in “Rûz u Şeb”idir.

Mutasavvîf şair Herevî’nin Şeb u Rûz isimli bir makalesi ile benzerlik gösteren Fasîh’in eseri arasında önemli farklılıklar söz konusudur. En önemli farklılık ise Rûz ve Şeb dışındaki Âşıkân-ı İlâhî’nin olay örgüsüne dâhil olmaları ve fonksiyonlarıdır. Bu kısım Herevî’nin makalesinde görülmemektedir.

Rûz u Şeb, roman teorisine göre değerlendirilebilen önemli bir edebi eserdir. Eserin şahıs kadrosunda “Rûz/Gündüz” ve “Şeb/Gece” bulunmaktadır. Alegorik olan eserde gece ve gündüzün sembolik ve imgesel açılımları bulunmaktadır. Bu bağlamda karanlık-aydınlık sembolizmi de yapılmıştır. Ayrıca kırmızılık ve beyazlık-siyahlık da yine imgesel olarak açılmıştır.

Edebiyatımızda karanlık, gece ve siyahlık; beyazlık, aydınlık, kırmızılık ve gündüz bağlamında kullanılan mazmunların ve sembollerin açıklandığı eserde, her iki temsili unsur kendisini ve karşı taraftaki unsuru kendi algı seviyesine göre değerlendirir. Gündüz; kendindeki aydınlığı yüceltir. Gece; gündüzdeki aydınlığı çeşitli sembolik ve imgesel açılımlarla yerer. Aynı durum gündüz için de geçerlidir. Gecenin kendini övdüğü durumlar gündüz tarafından farklı sembolik ve imgesel açılımlarla yerilir.

Eserde her iki unsurun kendi üstünlüklerini ispatlamak için ayet ve hadislerden yararlandığı görülür. Gece ve gündüzün işleyişi ile ilgili ayet ve hadislerin yanısıra ibadetlerin türü, şekli ve zamanlarını belirten ayet ve hadisler de metinde bulunmaktadır.

Gece ve gündüzün kendi algı seviyelerine göre kendilerini değerlendirmeleri ve tartışmayı uzatmalarını gören arabulucu mahiyetindeki “Âşıkân-ı İlâhî” her iki algı seviyesinin de doğru olduğunu fakat ikisinin birlikteliğinin olması gerektiğini vurgular.

Gece ve gündüzün kendilerindeki farklılıkların asli birliğe götürücü unsur olduklarını anlamaları ile sonuçlanan münâzarada varlığın birliği ilkesi (tevhid), titizlikle işlenir.

KAYNAKÇA

- Abdulllâh b. Muhammed el-Ensârî el-Herevî (396-481/1006-1088), *Kenzus-Sâlikin*, 18 Hk 487/7, Çankırı İl Halk Kütüphanesi, 80b-88b
- Aclûnî. (2009). *Keşfü'l-Hafâ wamuzil al-İlbas* (Cilt 2). Beyrut: Dar Al-Kotob Al-İlmiyah.
- Ahmed Fasîh (1278), *Rûz u şeb*, İstanbul: Matba'atu Dârü's-Salţanat 9056-1/SÖ Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Nadir Eserler kütüphanesi, Demirbaş nu: 0102280
- Aksoy, H. (1986). “Münâzara”. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 6, 468-469.
- Bursalı Mehmed Tahir. (H.1333). *Osmanlı müellifleri* (Cilt 2). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Camius's-Sağîr*. (1996). Şam.
- Canan, İ. (tarih yok). *Kütüb-i sitte, hadis ansiklopedisi* (Cilt 6). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çakıcı, B. (2010, Ocak). Mehmed Bahâeddin'in münâzara-ı seyf ü kalem'i. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 2(1), 110-130.
- Çıpan. (1991). *Fasîh Ahmed Dede hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve divanının tenkidli metni*. Basılmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çıpan, M. (2003). *Fasîh divanı, inceleme-tenkidli metin*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü* Ankara: TDK
- Diriöz, M. (1980). Türk edebiyatında münâzara. *Milli Kültür*, 2 (1), 20-22.
- Durmuş, İsmail (2006). “Münâzara-Arap edebiyatı”, *DİA*, 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 577-579
- El-Kârî, N. A. (1391/1971). *El-Esrâru'l-Merfû'a fî Ahbârî'l-Mevdû'a*. (M. es-Sebbâğ, Dü.) Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

- Erdoğan, M. (2009). Sıdkî Paşa'nın alegorik bir eseri: Berf ü bahâr. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(2), 360-405.
- Hürremşâhî, B. (1389), *Külliyat-ı Sa'âdî* (6. Baskı), Tahran: İntişârât-ı Dostân.
- Işık, H. H. (2013). *Seadet-i ebediyye*. İstanbul: Hakikat Kitabevi Yayınları.
- İmam Gazali (2014), *İhyâu Ulûmu'd-din*, (C. 3), (A. Serdaroğlu Çev.), İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Kadıoğlu, İ. (2011, Ekim). Kılıç kalem münâzarası. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 161-180.
- Kılıç, M. E. (2013). Takriz. H. M. Yusuf içinde, *İbn Arabî, zaman ve kozmoloji* (K. Filiz, Çev., s. 15-16). İstanbul: Nefes Yayınları.
- Kızıltunç, R. (2005). *Bursalı Lâmi"î Çelebi"nin Münâzara-i Sultân-ı Bahar Bâ-Şehriyâr-ı Şitâ eseri (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin)*.Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köksal, M. F. (2006). *Münâzara-Türk edebiyatı. DİA*, 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 580-581.
- Kur'ân-ı Kerim*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Türkçe Meali
- Levend, A. S. (1984). *Divan edebiyatı kelimeler ve remizler mazmunlar ve mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Levend, A. S. (1998). *Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mehmed Süreyya. (1311). *Sicill-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniye* (Cilt 4). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Muhtasarı Şerhu Camiu's-Sagîr* Li'l-Münavi (Cilt 2). (1954/1373). Beyrut: Darü'l-İhya'ül-Arabiyye.
- Münziri, H. E. (1984). *Muhtasar Sahih-i Müslim tercümesi*. (H. Günaydın, Çev.) İstanbul: Eser Neşriyat.
- Müsnedu Ahmed* (Cilt 1). (1993/1413). Beyrut: El-Mektebü'l-İslami.
- Özkan, F. H. (2007). *Şa'banzade Mehmed Muhteşem ve münâzara-i*

tîğ u kalem'i. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, M. (2006). “Münâzara-Fars edebiyatı”. *DİA*, 31. İstanbul:

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 579-580

Rabbânî, (2006). *Mektubât*. (M. Zirek, Çev.) İstanbul: Yenişafak Kültür Armağanı.

Rabbânî, (2013). *Mektubât*. (H. H. Işık, Çev.) İstanbul: Hakikat Kitabevi Yayınları.

Redhouse, S. (2006). *Turkish and English lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Sahihü'l-Buhari. (2009/1340). Beyrut: Dar al Kotob Al-İlmiyah.

Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi (Cilt 3). (1978). (A. Davutoğlu, Çev.) İstanbul: Sönmez Neşriyat.

Salihoğlu, N. (2011). *Süfyan-ı Sevri*. İstanbul: Ravza Yayıncılık.

Sami, Ş. (1996). *Kamus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Steingass, F. (2005). *A Comprehensive Persian-English dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Sünen-i Ebi Davud. (1431/2010). Beyrut: Daru İbnu Cezm.

Sünen-i Ebu Davud ve Tercemesi (Cilt 2). (1983). (İ. Koçaşlı, Çev.) İstanbul: Milli Gazete Yayınları.

Sünenü Tirmizi. (2011). Beyrut: Dar al Kotob Al-İlmiyah.

Tanyıldız, A. (2005). *Firdevsî-i tavil münâzara-i seyf ü kalem (inceleme-metin-sözlük)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük* Ankara: TDK.

Yavuz, Y. Ş. (2006). “Münâzara”. *DİA*, 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 576-577

Yazır, E.H. (1992). *Hak dini Kuran dili* (Cilt 9). İstanbul: Hikmet Neşriyat.

<http://islamport.com/w/akh/Web/2805/1088.htm#:> 11.03.2014, 13:05

<http://ganjoor.net/saadi/mavaez/ghazal2/sh26/> 11.06.2014, 06.00

http://library.islamweb.net/hadith/display_hbook.php?hflag=1&bk_no=403&pid=83593
2 11.06.2014, 06.41

